

УДК 343.985

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ (ЕКСПЕРТІВ) ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ СНОТВОРНОГО МАКУ ЧИ КОНОПЕЛЬ

Демид МОРОЗОВ,

викладач циклу загальноправових дисциплін
Луганського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції»
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

АНОТАЦІЯ

У статті проведено наукове дослідження особливостей використання спеціальних знань у розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. Проаналізовано можливості біологічної, судово-агротехнічної, комп'ютерно-технічної, хімічної та інших експертиз.

Ключові слова: спеціальні знання, наркотичні засоби, спеціаліст, судово експертиза, незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель, незаконне культивування нарковмісних рослин.

FEATURES OF SPECIALIST INVOLVEMENT IN THE INVESTIGATION OF ILLEGAL SOWING OR GROWING OF OPIUM POPPY, OR HEMP

Demid MOROZOV,

Teacher of the Cycle of General-law Disciplines
of Lugansk Center for Primary Training "Academy of Police"
of Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko

SUMMARY

The article reveals the peculiarities of using special knowledge in investigation of illegal sowing or growing of opium poppy, or hemp. The possibilities of biological, forensic-agrotechnical, computer-technical, chemical and other examinations.

Key words: special ranks, narcotic drugs, specialist, forensic examination, illegal sowing or growing of opium poppy, or hemp, illicit cultivation of narcotic plants.

Постановка проблеми. Реалізація державної політики щодо боротьби з наркозлочинністю передбачає посилення заходів із протидії незаконному культивуванню нарковмісних рослин, що значною мірою залежить від якості розслідування злочинів, передбачених статтею 310 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) («Посів або вирощування снотворного маку чи конопель»). Дослідження слідових комплексів і способів учинення зазначеного кримінального правопорушення відбувається за участю спеціалістів різних галузей знань.

Актуальність теми дослідження підтверджується подальшим теоретичним і практичним удосконаленням методичного, організаційного й правового забезпечення використання спеціальних знань, що набуває особливого значення для оптимізації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Стан дослідження. Окремі аспекти щодо участі спеціалістів під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів викладено в працях О.А. Вовчанської, О.В. Бочкового, Н.А. Запороженко, О.В. Іванової, І.І. Когутича, В.В. Коваленка, Н.М. Косміної, М.В. Кривоноса, Н.М. Прокопенко, А.П. Сакаля, Д.Ю. Стригуна, Л.Є. Чистової та інших. Однак проблемні питання використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним культивуванням нарковмісних рослин, комплексно ніким не висвітлювалися. Наведене зумовлює необхідність розроблення наукових рекомендацій щодо вдосконалення діяльності уповноважених органів у цьому напрямі.

Мета й завдання статті полягає в дослідженні особливостей правового, методичного та організаційного забезпечення участі спеціалістів (експертів) під час розслідування незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до частини 1 статті 10 Закону України «Про судову експертизу», експертом є особа, яка володіє необхідними знаннями для надання висновку з досліджуваних питань [1]. Водночас пунктом 25 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачено, що експерт є учасником кримінального провадження та вправі брати в ньому участь на стадії досудового розслідування, а також під час судового розгляду в суді першої інстанції. У статті 243 КПК й у частині 1 статті 69 КПК експертом у кримінальному провадженні визначається особа, яка володіє *науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями*, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Щодо визначення правової природи спеціальних знань серед наукової спільноти немає однозначної думки. Аналіз літератури дає нам підстави виокремити два основні підходи до тлумачення цієї дефініції: *перший* зводиться до того, що спеціальними знаннями в судочинстві є наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті профе-

сійного навчання чи роботи з визначеною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду в з'ясуванні обставин справи або давання висновків із питань, для вирішення яких потрібне їх використання [2, с. 8]; другий підхід передбачає, що спеціальні знання, можуть бути одержані в результаті фахової освіти й/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань. Однак із цього випливає, що суб'єктами, які володіють спеціальними знаннями, можуть бути як сторона обвинувачення (слідчий, прокурор, суддя, слідчий суддя та навіть співробітники оперативних підрозділів, наприклад, Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції, які в порядку статті 40 КПК за дорученням слідчого беруть участь у проведенні огляду або обшуку), так і сторона захисту – адвокат, законний представник потерпілого. На наш погляд, таке твердження вимагає уточнення в частині визначення кола учасників кримінального процесу, які можуть бути носіями спеціальних знань.

Ми цілком поділяємо міркування О.О. Ейсмана, на думку якого спеціальні знання – це ті знання, що не є загальноновідомими та загальнодоступними, тобто вони не мають масового розповсюдження; знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів [3, с. 91]. Досить ґрунтовно спеціальні знання охарактеризував В.В. Коваленко, який вважає, що ними є наукові й практичні знання та навички, що відповідають сучасному рівню розвитку певних галузей людської діяльності (за винятком знань у галузі процесуального й матеріального права), використовуються (застосовуються) під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ з метою сприяння слідству чи суду в збиранні та дослідженні доказів [4, с. 44–46].

З приводу встановлення ознак спеціальних знань Е.Б. Мельникова в їх основу покладає спеціальну освіту або професійні навички, тобто спеціальні знання спеціаліста (експерта) визначаються його освітою, а також його кваліфікацією, яка включає в себе досвід роботи й виробничу спеціалізацію [5, с. 12]. У свою чергу, Г.І. Грамович виділив чотири основні ознаки спеціальних знань, а саме: до них не належать загальновідомі та загальнодоступні наукові знання, які отримуються в галузі матеріального й процесуального права; набуваються в результаті професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду роботи в якій-небудь галузі діяльності та являють собою систему знань про певні об'єкти і явища; їх метою є застосування спеціальних знань і сприяння збиранню, дослідженню доказів під час розслідування злочинів; суб'єктами застосування спеціальних знань мають бути експерти, спеціалісти, слідчі, прокурори, суди (судді) [6, с. 17]. Між іншим досить неодноманітний підхід убачається у В.О. Нагорного щодо визначення властивостей спеціальних знань, які він ділить на чотири групи: 1) кількісна ознака – обмежена кількість суб'єктів – носіїв спеціальних знань; 2) якісна ознака – цілеспрямоване навчання та професійна підготовка носія спеціальних знань, що виходять за рамки загальнодоступних і тих, що містяться в загальноосвітніх програмах навчання; 3) кінцева мета використання таких знань – установлення обставин, які підлягають доказуванню; 4) зміст спеціальних знань: конкретні відомості в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла [7, с. 147].

Форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі здебільшого ділять на такі: 1) використання спеціальних знань особи, яка залучається як експерт для проведення експертизи за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду

(статті 69, 242 КПК); 2) використання спеціальних знань особи, яка залучається для надання консультацій і безпосередньої технічної допомоги як спеціаліст сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду (стаття 71 КПК) [8, с. 179–180].

Наведені форми не є вичерпними, адже окремі науковці визначають їх більш розгалужено. Так, наприклад, І.І. Когутич основними процесуальними формами застосування спеціальних знань і технічних засобів вважає такі: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду під час виконання своїх процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінювання доказів; 2) участь спеціалістів у провадженні слідчих (розшукових) дій; 3) призначення і провадження судових експертиз [9, с. 114]. Значно ширше використання спеціальних знань у кримінальному провадженні висвітлює В.В. Тіщенко. На його думку, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – це проведення судових експертиз; участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій; допит експерта; участь у допиті малолітньої або неповнолітньої особи педагога, психолога, лікаря як спеціалістів; отримання висновків ревізій і актів перевірок як документів; застосування технічних засобів у кримінальному провадженні; письмові пояснення спеціалістів щодо особливостей виявлення й фіксації слідів, особливостей особи допитуваного та його поведінки тощо; участь у кримінальному провадженні; консультації спеціалістів під час підготовки до призначення експертизи і проведення окремих слідчих (розшукових) дій [10, с. 45–46].

На нашу думку, до наведеного переліку доцільно доповнити як окрему форму використання спеціальних знань отримання зразків для експертизи, оскільки ця процесуальна дія може проводитися особисто спеціалістом за дорученням суду (стаття 245 КПК).

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування», прийнятого Верховною Радою України 16 листопада 2017 року, передбачена обов'язкова участь спеціаліста під час отримання слідчим або прокурором копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, що надалі дає підстави суду визнавати їх як оригінал документа [11]. Така участь спеціаліста під час розслідування незаконного культивування нарковмісних рослин є необхідною для дослідження інформації з Реєстру сортів рослин України та Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу.

З приводу використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів ця діяльність має свої специфічні особливості, що зумовлені насамперед необхідністю комплексного використання значного обсягу спеціальних знань, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей і спеціалізацій, зокрема хімії, біології, агрономії тощо; проведенням складних у технічному стосунку експертиз. Усе більшого значення набуває використання в процесі виявлення, закріплення та дослідження доказової інформації науково-технічних засобів і методів, що дають змогу надавати сторонам кримінального провадження та суду об'єктивні дані. Крім того, отримання слідчим за допомогою спеціальних знань відомостей, які дають можливість простежити шляхи поширення наркотичних засобів територією держави, встановити спільність джерел їх походження, визначити ділянки місцевості, на

яких вирошуються нарковмісні культури, мають важливе значення для встановлення причин, що сприяли вчиненню цих злочинів. Незважаючи на необхідність ефективного використання інституту спеціальних знань, практика свідчить про певні невідповідності обсягу та якості їх використання нормативним правилам і фактичним можливостям спеціалістів та експертів з комплексного судово-експертного й техніко-криміналістичного забезпечення [12, с. 4].

Важливість участі експертів і спеціалістів на етапі збирання первинних матеріалів полягає в необхідності залучення їх у ході проведення процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, вилученням і фіксацією фактів злочинної діяльності (слідчий огляд, обшук, відбирання зразків для порівняльного дослідження тощо).

Однак, аналізуючи нормативно-правову базу, яка регламентує порядок залучення експерта (спеціаліста) під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, ми встановили відсутність чітких роз'яснень у цьому напрямі. Так, відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339 (далі – Наказ № 1339), як спеціалісти можуть виступати інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування, і працівники Експертної служби Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок і залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [13]. Водночас у цьому відомчому нормативному документі не регламентується порядок залучення спеціалістів у вилученні зразків рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини, як це зазначалося в попередній Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів, затвердженій Наказом МВС від 26 жовтня 2012 року № 962 (далі – Інструкція № 962), яка втратила чинність на підставі наказу № 1339. Ми переконані, що положення попередньої Інструкції не втратили своєї актуальності до сьогодні та цілком доцільно їх закріпити в чинних відомчих нормативно-правових актах, зокрема в редакції Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої Наказом від 7 липня 2017 року № 575, у розділі XI (Особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів), варто доповнити пункт 7. За аналогією Інструкції № 962 для інспектора-криміналіста або експерта необхідно передбачити такі обов'язки:

- фіксацію розміщення земельної ділянки відносно стійких орієнтирів, загальний вигляд посіву та зовнішній вигляд рослин із застосуванням фото- й/або відеозйомки;

- відбирання не менше ніж із п'яти місць посіву по 20–25 рослин снодійного маку або по 5–10 рослин коноплі з чотирьох протилежних сторін і з центру земельної ділянки;

- з відібраних як зразки рослин механічно відділяти верхні частини (довжиною не більше ніж 30–40 см). Відділені верхні частини зразків рослин уміщує до упаковки, яка оформляється відповідно до вимог частини третьої статті 105 КПК. Усі дії, пов'язані з відбором зразків, спосіб їх упаковки та вжиті заходи щодо знищення залишків рослин фіксуються в протоколі [14, п. 5.1].

Запрошений до проведення обшуку спеціаліст, згідно зі статтею 71 КПК, за дорученням слідчого, прокурора надає безпосередню технічну допомогу в проведенні фотографування, складенні схем, планів, креслень, відбиранні зразків для проведення експертизи, використовуючи при цьому відповідне технічне обладнання, пристрої та прилади [14, п. 5.2].

Відповідно до вимог статті 240 КПК, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, проводиться слідчий експеримент, під час якого спеціалістом можуть здійснюватися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу [14, п. 5.3].

На підставі нововведень, передбачених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 року, виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів (частина 2 статті 104 КПК), що є невід'ємним додатком до протоколу. Дії й обставини проведення обшуку, які не зафіксовані таким чином, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як докази в кримінальному провадженні (частина 2 статті 104 КПК).

Між іншим ключовою формою використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, передбачених статтею 310 КК, є *проведення експертизи*. Для встановлення предмета злочинного посягання незаконного культивування нарковмісних рослин обов'язково призначаються судові експертизи матеріалів, речовин і виробів із них. На розгляд експертів можуть надаватися як рослини загалом, так і їх частки. Важливим є те, що дослідження коноплі (рослина будь-якого виду роду *Cannabis*) або снодійного маку (рослина виду *Paraver somniferum L*) з метою встановлення їх належності до об'єктів, що містять наркотичні речовини, становить компетенцію *біологічної експертизи*.

Відповідно до пункту 24.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (далі – Інструкція № 53/5), біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного і тваринного походження, серед яких є листя, стебла, квіти, сіно, солома, кора, деревина, коріння, плоди, насіння, зерно, спори, пилок тощо, продукти життєдіяльності рослинних і тваринних організмів [15].

Завдання біологічної експертизи полягає в установленні належності об'єктів рослинного походження до конкретного біологічного таксона (роду, виду тощо), а також виявленні мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях), установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів, з'ясування належності об'єктів біологічного походження до одного цілого, визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових і зернобобових культур

(стадії розвитку організму, причин і часу змін його стану, механізму пошкодження тощо).

Для встановлення належності виявленої коноплі або снодійного маку до наркотичних засобів в Інструкції 53/5 пропонується орієнтовний перелік питань, які можуть бути винесені на розгляд експертів, а саме: яка природа цього об'єкта? Якщо він біологічного походження, то яка його таксономічна належність? Чи є на предметі-носії (зазначається, якому саме) мікрооб'єкти (частки) біологічного походження? Чи мають ця маса та зразки, вилучені в конкретному місці, спільну родову (групову) належність? Чи могли за певний строк статися ті або інші зміни в розвитку рослини-об'єкта (чи могла рослина за певний час вирости до наявних розмірів)? Який вік рослини, її частин? Чи належить ця рослина (подрібнені частки рослини) до таких, що містять наркотичні речовини? Якщо так, яка її таксономічна належність? Чи становили раніше ці зразки наркотичних засобів одну масу? Чи мають ці зразки наркотичних засобів спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування тощо) [15]?

Якщо в підозрюваного або суб'єкта господарювання, який незаконно здійснював культивування, розмноження, заготівлю нарковмісних рослин, було вилучено насіння й садивний матеріал коноплі або снодійного маку, то треба встановити: чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що були надані на дослідження, вимогам Державного стандарту України (ДСТУ) за показниками: масова частка білка; масова частка сирової клейковини; якість клейковини; число падіння; вологість; сміттєва та зернова домішки; сажкове зерно; маса 1000 насінин (зерен) (натура)? Чи відповідають зразки зернових культур, що надані на дослідження, за їх характеристиками умовам контракту на поставку? Чи є ці об'єкти частинами одного цілого?

За умови, коли в ході проведення процесуальних дій вилучено речовини хімічного походження, які використовувалися злочинцем для вирощування нарковмісних рослин, зокрема мінеральні добрива, отрута від шкідливих комах, проводиться *експертиза речовин хімічних виробництв і спеціальних хімічних речовин*. За її допомогою встановлюється належність пестицидів до стандартизованої групи (виробничої, хімічної тощо) відповідно до чинної класифікації, а також природа речовини, наданої на дослідження. На вилучених предметах-носіях можливо виявити нашарування спеціальних хімічних речовин. Особливого значення для розслідування, з метою визначення спільності родової належності, набуває порівняльне дослідження хімічної речовини, вилученої на ділянці вирощування культур і в інших місцях.

В окремих випадках під час розслідування злочинів, передбачених статтею 310 КК, може призначатися *судово-агротехнічна експертиза*. На її вирішення ставляться такі питання: чи могла вказана культура бути зібрана із цього поля або ділянки? Чи є надана культура з урожаю цього року? Чи мають посіви нарковмісної культури дикий або культурний характер? тощо [12, с. 165].

Дослідження нашарувань ґрунту, виявленого на взутті, колесах транспортного засобу, сільськогосподарського інвентарю, для встановлення його походження з конкретної місцевості, є завданням *судово-грунтознавчої експертизи*.

Призначаючи цю експертизу, на вирішення експерта-грунтознавця можуть бути поставлені такі питання: чи є на поданих об'єктах ґрунтового (ґрунтового-рослинні) нашарування? Чи мають вони загальну групову належність із ділянкою місцевості, на якій виявлено схованку? Якщо так, то чи походять вони із цієї ділянки [12, с. 169]?

Якщо під час проведення обшуку виявлено спеціальну літературу, чорнові записи з описом методик культиву-

вання рослин і рецептур медичних препаратів рослинного походження, ці предмети вилучаються для проведення з ними подальших досліджень у межах *почеркознавчої експертизи або технічної експертизи документів*. Крім того, наведені експертні дослідження можуть проводитися у разі виявлення факту підробки документів, складених суб'єктами господарювання, які уповноважені здійснювати культивування, розмноження, заготівлю нарковмісних рослин і використовувати їх насіння й садивний матеріал.

Не менш вагоме значення належить *комп'ютерно-технічній експертизі*, за допомогою якої можливо дослідити сліди, залишені на електронних носіях інформації. Наприклад, коли злочинець використовував комп'ютерну техніку для отримання відомостей про технологію вирощування нарковмісних рослин. Так само, коли підозрюваний використовував мобільні пристрої для спілкування зі співучасниками злочину; фотографування й відеозйомки вирощеної культури, а також збереження відповідних зображень і відеозаписів на електронних носіях інформації; орієнтування на місцевості за допомогою спеціальних комп'ютерних програм із функцією GPS-позиціонування на місцевості.

На вирішення комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути винесені питання: чи є на поданому на дослідження апаратному засобі чи носіїві інформації відомості про факти й місця культивування нарковмісних рослин? Через яких провайдерів відбувався обмін інформацією із цього апаратного засобу, на які електронні адреси абонентів? Який зміст інформації з електронної пошти? Коли було збережено інформацію на електронному носіїві?

Висновки. Отже, нами розглянуто особливості участі спеціалістів (експертів) під час розслідування незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель. Цілком очевидно, що запропонований нами перелік експертиз та інших форм використання спеціальних знань не є вичерпним, оскільки під час розслідування, залежно від конкретної слідчої ситуації, виникають різноманітні завдання, вирішення яких можливе лише через активне залучення спеціалістів різних галузей знань.

Список використаної літератури:

1. Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судостроительство; прокурорский надзор; криминалистика» / В.В. Циркаль. – К., 1984. – 25 с.
2. Эйсман А.А. Заключение эксперта (Структура и научное обоснование) / А.А. Эйсман. – М. : Юрид. лит., 1967. – 152 с.
3. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : [монографія] / В.В. Коваленко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
4. Мельникова Э.Б. Участие специалистов в следственных действиях / Э.Б. Мельникова. – М. : Юрид. лит., 1964. – 87 с.
5. Грамович Г.И. Криминалистическая техника (научные, правовые, методологические, организационные основы) : [монографія] / Г.И. Грамович. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. – 214 с.
6. Нагорный В.А. Понятие и признаки специальных знаний в уголовном процессе / В.А. Нагорный // Юридическая наука. – 2013. – № 4. – С. 146–149.
7. Бордюгов Л.Г. Применение и использование специальных знаний в уголовном процессе Украины / Л.Г. Бордюгов // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Х. : Право, 2014. – Вип. 14. – С. 174–183.
8. Когутич І.І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні / І.І. Когутич // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Том 12. – № 2 (33). – С. 112–124.

9. Тищенко В.В. Щодо сутності спеціальних знань і форм їх використання в кримінальному провадженні / В.В. Тищенко // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертизи ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листопада 2013 року). – Харків : Право, 2013. – С. 44–46.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листопада 2017 року // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62853.

11. Кривонос М.В. Теорія та практика використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність» / М.В. Кривонос. – Суми, 2016. – 301 с.

12. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339 // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15/paran7#n7>.

13. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України в кримінальному провадженні як спеціалістів : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 26 жовтня 2012 року № 962 // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1946-12>.

14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print1480512542474936>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Морозов Демид Анатолійович – викладач циклу загальноправових дисциплін Луганського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції» Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Morozov Demid Anatoliiovych – Teacher of the Cycle of General-law Disciplines of Lugansk Center for Primary Training “Academy of Police” of Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko;

demyd.morozov@gmail.com